

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

วรรณคดีและการละครของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีความดีเกิน เป็นเลิศ ใครรับการยกย่องว่าเป็นยุคทองของวรรณคดีไทย และเป็นยุคที่การละครไทยมีแบบแผน มาตรฐานดี จนยอมรับกันว่าเป็นแบบฉบับของการละครในยุคต่อมา

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา คำนวณราชานุภาพทรงไว้ ไก่กล่าวถึง เรื่องบำรุงแบบและบทละครในรัชกาลที่ 2 ไว้ดังนี้

...มาจนถึงรัชกาลที่ 2 การฝึกหัดวิธีรำจึงกวคชัณจนโคที่ เป็นแบบอย่าง ของละครว่ามาจนตราบ เทาทุกวันนี้ ส่วนบทละครนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ เป็นจินตควีอย่างวิเศษที่สุดพระองค์ 1 ตั้งแต่ในรัชกาลที่ 1 ก็ไ้ทรงรับหน้าที่ในหมจินตควี มีพระราชนิพนธ์ปรากฏ อยู่ในหนังสือที่ช่วยกันแต่งหลายเรื่อง ครั้นมาในรัชกาลที่ 2 เมื่อฝึกหัด วิธีรำและเล่นละครโคก็ถึงที่แล้ว บทละครที่แต่งกรุงรัชกาลที่ 1 ซึ่งมีโค แต่งเขาก็มีวิธีรำ เล่นละครมักจะมีคยาวและรำโคไม่สะควก จึงทรง พระราชนิพนธ์บทละครขึ้นใหม่...

ลักษณะที่ทรงพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ทราบว่าบางเรื่องแบ่งกันแต่ง เป็นตอน แต่ผู้ที่ใครรับแบ่งนั้นน้อยตัว โดยนับแต่ 3 ก็คือ เจ้าฟ้ากรมหลวง พิทักษ์มนตรี กรมหมื่นเจษฎาบดินทร และขุนสุนทร (ภู) ประชุมแต่งหน้า พระที่นั่ง หรือแต่งแล้วมาตรวจแก้หน้าพระที่นั่ง แต่โดยมากนี้ทรงพระ ราชนิพนธ์เอง เรายังเห็นว่าเมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องใดแล้ว พระราชทานให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีคิดวิธีรำทำบท บางทีมีใครรำ ชักของคองแค้นเขาหาวิธีรำก็มี ด้วยเหตุนี้บทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาล ที่ 2 จึง เล่นละครโคเรียบรอยดี นับว่าหนังสือบทละครที่โค เล่นกันแพร่หลาย และละครรำที่โคเล่นแบบแผนถึงที่มีแก่รัชกาลที่ 2 เป็นตมมา²

1 หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร: คลังวิทยา, 2505), หน้า 590-91.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 592.

บทละครที่ทรงพระราชนิพนธ์นี้มีทั้งบทละครในและบทละครนอก บทละครใน
ใดแก่เรื่องอิเหนา รามเกียรติ์ข้างตอน บทละครนอกพระราชนิพนธ์นี้มี 6 เรื่อง คือ

1. เรื่องไชยเชษฐ¹ บททรงพระราชนิพนธ์ชั้นเก็บ 4 เล่มสมุดไทย แล้ว
ทรงแก้ไขตัดทอนอีกครั้งหนึ่ง คงเป็นหนังสือ 3 เล่มสมุดไทย กวดยเทศน์พระราชนิพนธ์
เรื่องไชยเชษฐ¹จึงมีเป็น 2 ความ แต่ละกรมก็เล่นตามความฉบับ 3 เล่มที่ทรงแก้ไขใหม่
ซึ่งแบ่งเป็น 4 ตอน คือ

- ตอนที่ 1 นางสุวิธชาถูกขบไล
- ตอนที่ 2 พระไชยเชษฐตามนางสุวิธชา
- ตอนที่ 3 พระไชยเชษฐเข้าเฝ้าท้าวสิงหล
- ตอนที่ 4 อภิเษกพระไชยเชษฐ

2. เรื่องสังข์ทอง ทรงพระราชนิพนธ์เป็นหนังสือ 6 เล่มสมุดไทย แบ่งออก
เป็น 6 ตอน คือ

- ตอนที่ 1 พระสังข์หนีจากบ้านเศรษฐ
- ตอนที่ 2 ท้าวสามนต์ไ้หมายตั้งเจ็ดเลือกคู่
- ตอนที่ 3 พระสังข์ไ้หมายนางรจนา
- ตอนที่ 4 ท้าวสามนต์ไ้หลอกเตยหาเนื้อหามาปลา
- ตอนที่ 5 พระสังข์ชกคดี
- ตอนที่ 6 ท้าวสามนต์ไ้ติดตามพระสังข์

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระราชนิพนธ์บทละครนอก เรื่อง ไชยเชษฐที่นำมารีความนี้ เป็นฉบับ 3 เล่ม
สมุดไทยที่ทรงแก้ไขใหม่

3. เรื่องไกรทอง ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ 2 เล่มสมุดไทย มี 2 ตอน คือ
 ตอนที่ 1 นางวิมาดาตามไกรทองมาจากถ้ำ
 ตอนที่ 2 ไกรทองตามนางวิมาดากลับไปถ้ำ

4. เรื่องมณีพิชัย ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ 1 เล่มสมุดไทย คือ ตอนพราหมณ์
 บอพระกลืนขอพระมณีพิชัยไปเป็นทาส

5. เรื่องควาญ ทรงพระราชนิพนธ์ทั้งหมด 4 เล่มสมุดไทย แบ่งเป็น 4 ตอน
 คือ

ตอนที่ 1 ท้าวสันนุราชหานางแม่หอม
 ตอนที่ 2 ท้าวสันนุราชชบคว
 ตอนที่ 3 นางกัณธมาลีขึ้นเผ่า
 ตอนที่ 4 พระกาวิรมไวยทัต

6. เรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นหนังสือ 2 เล่มสมุดไทย มี 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 สังข์ศิลป์ชัยตกเว
 ตอนที่ 2 ท้าวเสนาภูเขามือง

บทละครเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาจักร์ทรงราชูปถัมภ์
 ประทานคำอธิบายไว้ในตำนานพระราชนิพนธ์บทละครนอกว่า

... เรื่องสังข์ศิลป์ชัยนั้น กล่าวกันว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงแต่งถวายเมื่อครั้งยังดำรงพระยศ เป็นพระเจ้านุรักษ์ กรมหมื่น
 เจษฎาบดินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นแต่ทรงพระ
 ราชนิพนธ์แก้ไข...¹

เวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอก 6 เรื่องนั้น ไม่ปรากฏ มีแต่ข้อสันนิษฐาน
 ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาจักร์ทรงราชูปถัมภ์ ปรากฏในตำนานพระราชนิพนธ์
 บทละครนอกดังนี้

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรม 6 เรื่อง
 (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า ง.

แต่พระราชนิพนธ์บทละครนอกทั้ง 6 เรื่องนี้ จะทรงพระราชนิพนธ์
 เรื่องไหนก่อน เรื่องไหนทีหลัง ขอนี้หาปรากฏหลักฐานแจ่มมาแต่ก่อนไม
 โคนแต่ตั้ง เกตศำวนวงกลอน ชาวเจ้าสำนักนิฐานว่า เห็นจะทรงพระราช
 นิพนธ์ เรื่องไชยเชษฐาก่อน แล้วเรื่องอื่น ๆ ต่อมาตามองคัง เรียงลำดับ
 เรื่องไว้ในสมุดเล่มนี้ เชื่อว่าเรื่องกาวิ๋นนั้น เห็นจะทรงทีหลัง เรื่องอื่น ๆ
เพราะตั้ง เกตศำวนทั้งทางความและทางกลอนซึ่งดูยุ่งยาก ถ้าใครจับขึ้น
อ่านแล้วก็เพลกเพลนมใครจะวางลงใจ แต่เรื่องซึ่งกลอนประยมนเพราะ
ว่าเป็นพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่
พิมพ์จึง เรียงลำดับไว้อย่างท้าย เรื่องอื่น 1

ดูตำนานพระราชนิพนธ์บทละครนอกโลกาวังติมาของพระราชนิพนธ์บทละคร
 นอกไว้วาเกิดเป็นนิทานชาดกบาง นิทานพื้นเมืองบาง บางเรื่องเชื่อกันว่าเป็นเรื่อง
 จริงเช่นเรื่องสังข์ทอง ชาวเหนืออ้างว่าเมืองทุ่งยั้ง เป็นเมืองท้าวสามนต์ เพราะมี
 ลานศิลาแดงไม่ห่างจากวัดพระมหาธาตุนัก เชื่อกันว่าเป็นสนามกลี ทางหัวเมืองฝ่าย
 ตะวันตกก็อ้างว่าเมืองตะกั่วป่า เป็นเมืองท้าวสามนต์อีกแห่งหนึ่ง อธิบายว่าเมื่อพระสังข์
 ก็คือสิ้นชะ โกลีมาเกาะเขาขามเขามาไป เรื่องไกรทองนั้นก็เชื่อกันว่าเป็นเรื่องจริง เพราะ
 มีคำขลุ่ยมาขายไกรที่แม่น้ำอ้อมในแขวงจังหวัดนนทบุรี เชื่อกันว่าเป็นบ้านเดิมของไกรทอง
 และที่เมืองพิริทกร เกา ก็ปรากฏมีวังชาลวันและบ้านกง เสรฐฐี อางกันวามาแต่เรื่องไกรทอง
 เช่นกัน เรื่องอื่น ๆ อีก 4 เรื่องไม่มีคำอ้างว่าเป็นเรื่องจริง อย่างไรก็ตามเรื่องเหล่านี้
 เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมาแต่โบราณกาล จึงมีผู้นำเอานิทานทั้ง 6 เรื่องนี้มาแต่งเป็นบท
 ละคร เล่นกันตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ภายหลังพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เลิศหลานภาลัยไกรทรงนำเรื่อง เหล่านี้มาทรงพระราชนิพนธ์

เมื่อเค้าเรื่อง เกิมของพระราชนิพนธ์บทละครนอกซึ่ง เป็นนิทานที่แพร่หลายมา
 ประกอบกัน เขาก็มีความสามารถอย่างสูงในเชิงกวี และศิลปะทางการละคร จึงทำให้
 พระราชนิพนธ์บทละครนอกมีความดี เกินถึงขนาดจน เป็นงานอมตะที่ได้รับความนิยมอย่าง

1 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

กว้างขวาง กระทั่งกิจการใดก็ตามของบางคน เป็นหนังสือสำหรับ เด็กชั้นประถม และมัธยมคน พระราชนิพนธ์บทละครนอกทั้ง 6 เรื่องได้รับเลือกเป็นหนังสืออ่านทั้งใน และนอกเวลาของหลักสูตรชั้น ป.ศ.สูง และยังได้รับเลือกเป็นหนังสืออ่านนอกเวลา ในบางมหาวิทยาลัยอีกด้วย

พระราชนิพนธ์บทละครนอกนี้ เหมาะกับคนทุกวัย เด็ก ๆ จะได้รับความเพลิดเพลิน เริงเริงแบบ เกี่ยวกับการอ่านนิทานควรมีสิ่งล่อใจให้สนใจสนใจหลายอย่างหลายประการ เช่น ตัวละครที่มีรูปแปลก ๆ และอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ กระทบใจทันทีจะเข้าใจถึงความคิดที่ ขอบเขื่อนอบอุ้มหลังสิ่ง เหล่านั้น ยิ่งอ่านมากครั้งขึ้น เท่าใด ความคิดก็จะยิ่งแตกฉาน

พระราชนิพนธ์บทละครนอกฉายทอดที่วิจิตรจิตใจของคนไทยออกมาได้อย่างที่เยี่ยม ทำให้เห็นลักษณะสังคมไทยไปอย่างชัดเจน ไพเราะดีงาม หนักแน่นที่ควรนำมา เป็นแนวทาง คำเป็นชีวิต ลักษณะนิสัยใจคอของตัวละครมีความสมจริง มีชีวิตชีวา ลักษณะภาษาในภาพพจน์ ส่วนนวนโวหารต่าง ๆ ไพเราะ งดงาม เหมาะเจาะ เขาก็มีบทเพลงของตัวละคร หรือ ภาวะเหตุการณ์ไปอย่างแนบเนียน การดำเนินเรื่องรวดเร็ว รัดกุม มีลักษณะเร้าใจ ในบทความ คำพูดของตัวละครมีลักษณะชวนอ่าน เน้นรสนิยม ชื่นชอบ ความดีใจของพระ ราชนิพนธ์บทละครนอก เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง แต่ยังไม่ผู้ใดศึกษาพระราชนิพนธ์บทละครนอกในเชิงวรรณคดีวิจารณ์อย่างถ่องแท้

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ความเป็นมาของปัญหาทั้งกล่าวทำให้ผู้เขียนปรารถนาศึกษาและวิจารณ์พระราชนิพนธ์บทละครนอก เพื่อศึกษาพระราชนิพนธ์บทละครนอกอย่างละเอียด ผู้เขียนเห็นว่า มีหลายเรื่องที่น่าสนใจ เพราะทิวาวรรณ แต่ผู้เขียนมีเวลาจำกัด จึงได้หยิบยกเอาเรื่อง ที่คิดว่า เป็นลักษณะเด่นของบทพระราชนิพนธ์มาวิจารณ์ซึ่ง ได้แก่ บทเรื่อง สัตว์ลักษณะ และความ เปรี๊ยะ

เหตุที่ผู้เขียน เลือกรับศึกษาแก่น เรื่องก็เพราะแก่น เรื่องมีบทบาทสำคัญที่ช่วยใ้ทีมงาน พระราชนิพนธ์ได้รับความสนใจตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ฉะนั้น แก่น เรื่องจึงมีคุณค่าที่น่า สนใจ นักศึกษา

สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพระราชนิพนธ์มหัศจรรย์นอกโลกต่างแปลก ๆ ที่เราใจชวนให้ คิดตาม เป็นที่ศรัทธาคิดใจของคนทั่วไป และขมวคยความลึกลับชวน งงใจไว้ แสดงถึงความ สามารถและความลึกลับอันลึกซึ้งของกวี จึงน่าจะพิจารณาว่าสัญลักษณ์ที่กวีใช้ ไคแกอะไรบางและมี คุณค่าอย่างไร

ผู้เขียน เลือกรับศึกษาความ เปรียบก็เพราะความ เปรียบ เป็นวิธีการสร้างภาพพจน์ที่ มีความสำคัญ แต่ยังมีใครมีใครศึกษาให้ละเอียด แม้วาความ เปรียบในพระราชนิพนธ์มหัศจรรย์นอกโลกจะชัดเจนก็จริงอยู่ แต่วันนี้จะยากยิ่งขึ้นสำหรับคนรุ่นหลัง เพราะหากความ เข้าใจวัฒนธรรมและความลึกลับ เปรียบ เทียบของคนรุ่นก่อน ผู้เขียนจึง เห็นสมควร เก็บ รวบรวมและศึกษาความ เปรียบในกานต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจถึงโครงสร้างของความ เปรียบ ภาพพจน์ของความ เปรียบ และวิเคราะห์คุณค่า เพื่อให้เห็นว่ากวีมีความลึกลับกว้างไกล และสามารถใช้ความ เปรียบใดเหมาะจะ เจาะใหม่ในภาพ ในอรรถรสเพียงใด

ขอบ เขตของการวิจัย

ผู้เขียนได้วิจัยพระราชนิพนธ์มหัศจรรย์นอกโลกในรัชกาลที่ 2 ในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ โดยเลือกรับศึกษาแก่น เรื่อง สัญลักษณ์ และความ เปรียบ 3 หัวข้อ ในการวิจารณ์ผู้เขียน มีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจารณ์ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งโดย เฉพาะ หากแก่ที่วิจารณ์นานาวิชาเท่าที่ เห็นควร และผู้เขียนจะไม่กล่าวถึงรายละเอียดของทฤษฎี การวิจารณ์ที่นำมาใช้แต่ประการ ใด

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาพระราชนิพนธ์มหัศจรรย์นอกโลกในรัชกาลที่ 2 โดยละเอียด เพื่อหยิบยก ลักษณะ แก่นของบทพระ ราชนิพนธ์มาวิจารณ์
2. ศึกษาแนวการวิจารณ์วรรณคดี

- 3. กำหนดโครงสร้างของวิทยานิพนธ์
- 4. ศึกษาถกเถียงคำร่าทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
- 5. สัมภาษณ์ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อ เป็นประโยชน์ของงานวิจัย
- 6. ศึกษาลักษณะ เสนอของพระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ 2 ในเชิง

วรรณคดีวิจารณ์อย่างละเอียดลึกซึ้ง

- 7. เสนองานวิจัย

ประโยชน์ของการวิจัย

ผู้เขียนคาดว่าวิทยานิพนธ์ เรื่องนี้จะ เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาวรรณคดีวิจารณ์ และผู้สนใจศึกษาพระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ 2 พอสมควร

ถึง เรื่องไชยเชษฐ สังกดอง ไกรทอง มณีพิชัย กาวี สังข์ศิลป์ชัย นี้ มีหลายรูปคือ

- 1. นันทาน
- 2. บทละครกรังโบริชกาล (ไชยเชษฐ สังกดอง มณีพิชัย กาวี สังข์ศิลป์ชัย เป็นบทละครกรังกรุงเก่า ส่วนไกรทองไบแนชกัว เป็นบทละครกรังกรุงเก่าหรือไม่)
- 3. พระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ 2

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีใ้ทรงบทละครนอกทุกเรื่องตั้งแต่คนจนจนทรงเดือดกักตอน เจาะที่ เหมาะแก่การแสดงละคร ผู้เขียนจึงขอชี้แจงว่างานเรื่องสัญลักษณ์ และความเปรียบเทียบที่ผู้เขียนเสนอไว้ในบทที่ 2, 3, 4 ตามลำดับ กรอบคลุมเฉพาะพระราชนิพนธ์บทละครนอกเท่านั้น ส่วนหนังสือเดิมที่ผู้เขียนใ้อ้างอิงอยู่แทบจะตลอดเวลาคือ พระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ 2 ฉบับพิมพ์ของคลังวิชา พุทธศักราช 2508

